

6. Політологія посткомунізму. Політичний аналіз посткомуністичних суспільств. К. : Політична думка. 1995. С. 18-19. URL: [http:// bystrytsky.org/ppostukr.htm](http://bystrytsky.org/ppostukr.htm).

The problem of the Ideal in the 21st century remains relevant for research. The relationship between the Ideal and its practical embodiment is an acute topic for discussions in contemporary philosophy, political science, and cultural studies. The objective of the article was to determine the attractors as semantic epicentres of the comfort zone. The purpose and tasks have led to the use of such research methods as analysis and synthesis, which made it possible to clarify the definition of the concepts of «Ideal», «Attractor», «Globalization», «Modernization». The method of system-structural analysis allowed identifying the functioning of the Ideal in a new post-communist social space. The modern polysystem vision of the Ideal is based on the interaction of globalization and modernization. They become the main attractors in the post-communist space, since they are dominating in the discursive space of dialogue among cultures, forming the interplay of economic integrative and disintegrative processes. Modern ideals operate as a functional system, existing as attractors, as zones of comfort, tranquillity, silence in a chaotic environment, where globalization, modernization, and transit become those pan-universals that lose their meaning as regulatory abstractions and categories. The ideals of a post-communist society reflect the deep layers of a postmodern worldview; they are oriented to the consumer and the postmodernist systems of transformation of reality. The postcommunist society did not get rid of the ideal as a factor in the social life of man, but the ideal is medialized, becomes massive, extremely interactive in the media space. It is formed around a square, ritualized spectacle, around discursive culture practices and screen artefacts.

Keywords: Attractor, Ideal, Globalization, Modernization, Postcommunist Ideal, Social ideal.

УДК 327.5:[316.48:159.923.2]

Ростецька С. І., ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

КОНФЛІКТ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕЦІ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ

У статті проаналізовано сучасні наукові підходи у дослідженні конфліктів ідентичностей. Розкрито основні причини та чинники конфліктів ідентичностей. Аргументовано вплив конфліктів ідентичностей на безпеку сучасних національних держав.

Ключові слова: конфлікт, безпека, ідентичність, національна ідентичність, регіональна ідентичність, етнічна ідентичність.

В дослідженні проблем формування ідентичності пріоритетне значення має виявлення загроз національним інтересам країни. Національна безпека, сталий розвиток і цілісність країни можливі тільки на основі ціннісних уявлень про збереження самобутності країни як впливового геополітичного суб'єкта в умовах жорстких викликів постіндустріального суспільства.

Наразі, науковий дискурс, а не лише політичний, безпосередньо впливає на конфліктний та інтеграційний потенціал країни, оскільки знання певним чином генерує влада, і формування ідентичності є найважливішою умовою загальнонаціональної безпеки держави.

Розгляд проблеми «конфліктів ідентичностей» в статті пов'язана з рефлексією ціннісно-світоглядних суперечностей, викликаних глибинними змінами сучасного глобалізованого суспільства. Концепція конфліктів ідентичностей ні в політичній науці, ні в конфліктології не розроблена, в той час як сам термін вживається в різних науках. Вивчення загрози ідентичності як джерела конфлікту та шляхів її подолання в контексті елімінації світоглядного протистояння модернізації і традиціоналізації передбачає формування нового погляду, здатного відобразити інтеграційну природу національної ідентичності.

У глобалізованому світі ідентичність стає основним дискурсом як науки, так і повсякденного життя. Це вмотивовано тим, що розширюється потенційне поле для взаємодії культур. Суспільства, народи та індивіди відчувають кризу ідентичності. Проблема зміни і пошуку ідентичності характерна як для країн колишнього радянського блоку, так і для західних демократичних країн вона, мабуть, універсальна на етапі переходу, коли старі ідентичності втратили сенс для більшості в суспільстві, а нові ще не створені. Крім того, бачення глобалізації та участь в ній залежить від того, в якому місці планети ми розмірковуємо про неї. Одна справа, як її представляють люди, що говорять міжнародними мовами і вільно переміщуються у глобалізованому світі, інша справа – людина, що не покидала своєї країни і робить висновки про світ із телебачення, і зовсім інакше сприймає глобалізацію населення в найбідніших країнах Африки, хоча навіть там вже користуються Інтернетом.

Ідентичність як проблема виникає під час змін, в ситуації, коли потрібно об'єднати нові синтетичні ідентичності з традиційними «самоочевидними» ідентичностями, створити нове соціокультурне колективне «Я», наприклад ту ж націю-державу. З іншого боку,

будь-який перехід від традиційного суспільства до суспільства сучасного, а потім і до постмодерного супроводжується вибухом нових ідентичностей, які фрагментують суспільство, акцентуючись на приватних і особливих інтересах на протигагу загальним. В результаті сучасні синтетичні ідентичності, як правило, багатокомпонентні. Ідентичність опирається на цілий комплекс критеріїв і символів, таких як мова, історія, територія, культурна традиція, загальна міфологія, релігійна картина світу, спільність походження, звичаї і т.д. Відповідно визначення достатнього набору ознак, а також виділення базових і другорядних параметрів – ідентичність перетворюється тут в окрему і до того ж дуже серйозну проблему.

Безумовно, глобалізація викликала кризи ідентичності. Висловлюється думка, що проблема ідентичності зовсім знята з порядку денного, а її місце зайняв мультикультуралізм. Сьогодні пошук ідентичності здійснюється не тільки на раціональному рівні, а й у формі сакрального – світського і релігійного. Джерелом відповідних сенсів виступають локальні культури.

Як зазначав З. Бауман: «... проблема, яка мучить людей під кінець століття, полягає не стільки в тому, як знайти обрану ідентичність і змусити навколишніх визнати її, скільки в тому, яку ідентичність вибрати і як зуміти вчасно зробити інший вибір, якщо раніше обрана ідентичність втратить цінність ... Головною і найбільш складною проблемою є не те, як знайти своє місце в жорстких рамках класу або страти і, знайшовши його, зберегти і уникнути вигнання – людину дратує підозра, що межі, в які вона з такими зусиллями проникне, скоро зруйнуються або зникнуть» [1, с. 185]. Крім того, З. Бауман вважає, що «ідентичність є «важко оспорюваною концепцією». щоразу раз, коли ви чуєте це слово, можете бути впевнені, що там йде битва. Поле бою є рідною домівкою для ідентичності. Ідентичність існує тільки в шумі битви; вона засинає та її не чути, коли шум битви стихає ... Ідентичність – це боротьба одночасно проти розпаду і фрагментації; спроба поглинути і в той же самий час – відважний опір пожиранню» [1, с. 234].

В умовах глобалізації перед людиною постійно постає завдання відтворення сакрального рівня ідентичності, відновлення сакрального при можливих і реальних руйнуваннях ідентичності. У цьому одне з джерел конструювання та набуття всіх життєвих сенсів.

Множинні ідентичності в сучасних суспільствах практично неможливо асимілювати. Можливості регулювання наростаючих кон-

фліктів укладені в ієрархізації ідентичності та визначенні загальних правил гри, які, природно, ніколи не задовольняють всі зацікавлені сторони. Для цього потрібно: а) визначити набір базових цінностей, принципів та інститутів, які завжди матимуть перевагу в спірних ситуаціях; б) визначити форми, методи, умови і межі лобювання колективних інтересів, тобто чітко визначити сфери політичного і неполітичного.

В даний час, найбільш сприятливе середовище для конструювання нової ідентичності являють собою так звані «перехідні суспільства», що переживають глибокі соціальні та інтелектуальні трансформації. Політика є своєрідним «віртуальним конструктором» формування нової ідентичності. Очевидно, що політична риторика еліти в суспільствах, що трансформуються покликана заповнити той вакуум, який виникає з розриву вчорашніх теоретико-ідеологічних моделей описів суспільства і нової дійсності, того, що «було», «є» і «має бути». Ситуація ускладнюється тим, що трансформації суспільства накладаються на більш глобальний транзит до постіндустриального, «інформаційного суспільства». Перехідний характер суспільства, надлом колишніх інститутів і колективних політичних практик, дискредитація модерністських ідеологій обумовлюють висунення на перший план перехідних, нестійких механізмів політичної ідентифікації. Наприклад, в сфері політики поступово відходять у минуле програмно-ідеологічні партії і самі ідеології як способи ідентифікації. Ідеології перетворилися в матеріал для постідеологічних конструкторів ідентичності. Популярний дискурс популізму зміщує антагоністичні аксіоми класичних ідеологій, що було б неможливо, якби ці ідеології були значимі, якби з ними ідентифікувалися реальні соціальні групи.

В сучасній політичній науці ще не сформувався єдиний підхід до визначення критеріїв, за якими той чи інший конфлікт слід класифікувати як «конфлікт нового покоління». Аналіз змін предметного змісту етнополітичних конфліктів за останнє сторіччя дає підстави вважати, що науці ще належить виробити перелік тих критеріїв, які повинні будуть неодмінно враховуватися як при виробленні рекомендацій щодо врегулювання конфліктів, так і безпосередньо в процесі його врегулювання. Однак уже очевидно, що серед таких критеріїв при виробленні інструментарію фактор ідентичності повинен розглядатися нарівні, а, може, в окремих випадках і більшою мірою, ніж фактори етнічності, релігійності і т.д.

Слід зазначити, що групи із загальною ідентичністю виділялися в якості найбільш придатною одиниці аналізу для вивчення затяжних або нерозв'язних соціальних конфліктів ще Дж. Бертоном і І. Азаром [10, с. 132].

В наші дні зміна геополітичної структури світу викликає появу складних соціокультурних наслідків, в тому числі і радикальних трансформацій ідентичності. Цей процес породжує нові конфлікти і сприймається багатьма національними спільнотами як загроза їхньому політичному суверенітету, економічній безпеці і культурної самобутності. Особливо чітко подібні трансформації простежуються при розгляді «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі та пов'язаних з ідентичністю процесів, що розвиваються в невизнаних державах. М. М. Лебедева зазначає, що обумовлені глибокими відмінностями в культурах такі конфлікти дійсно важко піддаються врегулюванню [5, с. 19].

Британський вчений Д. Френсіс порівнює ідентичність з культурою, яка також багатогранна. На його думку, ворожість, незалежно від природи її походження, посилюється культурними відмінностями, внаслідок чого іншій стороні приписуються мотиви домінування, які змушують вважати «несхожість» загрозою [11].

М. Довженко відзначає, що «конфлікт ідентичності» стає основним видом сучасного конфлікту, в рамках якого різні групи реалізують свої соціокультурні цінності, ідентифікують себе і своє бачення світу в період утвердження «постмодерної» цивілізації. На підтвердження своєї думки він наводить дані, згідно з якими «дві третини всіх насильницьких конфліктів в середині 1990-х років мали саме таку основу» [4, с. 126]. Необхідно відзначити, що багато дослідників схильні до позначення конфліктів 1990-х років як «конфліктів ідентичності», при тому, що велика їх частина виникла на етнотериторіальному ґрунті. Такі конфлікти мають істотні відмінності в порівнянні з конфліктами, пов'язаними з боротьбою сил сепаратизму і федералізму, автономії і централізму, де в основі лежить статусне співвідношення етносів.

При всьому різноманітті підходів до визначення типу конфлікту, існує відносна єдність думки дослідників, що фактори ідентичності і групового статусу є фундаментальними, відмова у визнанні та дискримінація викликають неминучий і непереборний протест, а самі конфлікти є особливо важкими для переговорів і компромісу [8, с. 15]. Недостатньо уваги приділяється проблемі тим ідентичнос-

тям на пострадянському просторі, які сформувалися не як етнічні. Наприклад, поняття «пострадянської ідентичності» зустрічається в сучасних дослідженнях вкрай рідко і в абсолютно різних інтерпретаціях, що свідчить про несформованість даної категорії в якості наукової.

Вперше термін «конфлікт ідентичності» з'явився в роботах Дж. Бертон і Дж. Ротмана в 1990-ті роки. Дж. Бертон розглядав колективну ідентичність як одну з базових потреб людини, при цьому загроза ідентичності сприймається групою як одна з основних загроз безпеці. Більш того, Дж. Бертон як ключові виділяє дві потреби: потреба в ідентичності і потреба в безпеці.

На думку Дж. Ротмана, найважливішими атрибутами конфліктів ідентичності є їх ірраціональність, глибока суб'єктивність і некеруваність. На думку Дж. Ротмана, традиційний рецепт, який рекомендує відокремлювати ідентичність від прихованого протиріччя і конкретної конфліктної проблеми, є одним з поширених прикладів конфліктологічного аналізу, здатного посилити, але не вирішити протиріччя. Коли конфлікт стосується ресурсів або усвідомлених, раціоналізованих цілей, які чітко визначені, цей традиційний підхід може бути корисним орієнтиром в процесі конфліктного розв'язання. У розв'язанні конфліктів ідентичності недоцільно використовувати методи управління за допомогою структурного розподілу різних компонентів конфлікту: спроба відокремити емоції та ідентичність від суті протиріччя може тільки ускладнити ціннісно-ідентифікаційний конфлікт, надати формам його маніфестації деструктивний характер [12, с. 645].

У теорії міжнародних конфліктів Дж. Бертон пропонується враховувати базові людські потреби, які відрізняються від інтересів і включають в себе необхідність в груповій безпеці та визнання унікальної ідентичності, та використовувати їх в антиконфліктогенному менеджменті в процесі розв'язання конфліктів ідентичності. Основною метою їх розв'язання повинно бути усунення морально-психологічних загроз, напруженості і розчарування в базових потребах, а не тільки задоволення матеріальних інтересів [9, с. 125].

В той же час, як зазначає Дж. Ротман: «Якщо ми хочемо досягти успіху в дослідженні причин конфліктів ідентичності, ми повинні розпочати з визначення, яке призведе до цінного теоретизування і конструктивних методів розв'язання. Ми розглядаємо ідентичність як самосприйняття, наповнене культурної формулою. Культурна

формула базується на внутрішніх потребах і перевагах, групових характеристиках і колективних цінностях. У конфліктах ідентичності сама ідентичність може бути персональною, груповою або міжгруповою, але вона завжди є джерелом конфліктогенного сприйняття суперечності та каталізатором конфлікту. Сторони можуть сприймати себе в якості персональних «максимайзерів», захищаючи індивідуальні цінності, переслідуючи власні інтереси і висловлюючи індивідуальні потреби; вони можуть бути соціокультурними групами і відчувати себе частиною колективного цілого; вони можуть відчувати себе носіями численних соціокультурних ідентичностей і вступати в конфлікт на міжгруповому рівні. Усі ці сприйняття генеруються культурною формулою, ідентичністю. В такому випадку ідентичність стає ідеологічною базою учасників конфлікту, наповненою персональними, груповими і міжгруповими емоціями, цінностями» [12, с. 652].

В сучасному глобалізованому світі доцільно звернути увагу на регіональні конфлікти ідентичності. Регіональні конфлікти ідентичностей необхідно розглядати в контексті соціально-конструктивістської парадигми як результат глобальних трансформацій «плинної сучасності», що змінюють зміст загроз міжнародній безпеці і торкаються всіх форм колективної ідентичності. У дезінтегрованому пострадянському соціумі суперечливі посттрадиційні трансформації стали метасередовищем протікання затяжних конфліктів ідентичності. Як зазначає Т. Горіна, «наднаціональний характер ризиків, страх, розгубленість, безпорадність перед виявленими і латентними небезпеками, прозорість географічних кордонів для факторів, що викликають ризики, екологічне відчуження, рефлексивне відстеження ризику, політизація небезпеки, опосередкованість знань про ризики експертними оцінками – особливості сучасного суспільства, які ставлять за мету забезпечення глобальної безпеки» [3, с. 184].

Регіональний аналіз взаємозв'язку конфліктності та ідентичності говорить про деструктивний вплив внутрішньосистемних суперечностей, зумовлених факторами соціальної фрагментації і дезінтеграції, в першу чергу низьким рівнем життя і незадоволеністю в базових потреб рівності, справедливості, безпеки. До причин напруженості можна віднести безробіття, низький рівень життя, низькі зарплати; низький рівень культури і освіти населення; помилки національної політики; низький рівень толерантності; боротьба за землі, за територію; маніпуляція інформацією про конфлікти в ЗМІ;

пропаганда переваги одних релігій над іншими, радикалізація релігії; неконтрольована міграція, помилки в міграційній політиці.

Конфліктогенний характер традиціоналістської ідентичності обумовлений стереотипізацією ворожих образів «чужих» в процесі етнополітичного конструювання культурних «кордонів». Культурні відмінності не приводять до неминучих конфліктів ідентичності, формуючи передумови до діалогу; однак, коли громадянська ідентифікація в процесі модернізаційної універсалізації сприймається як загроза «етнокультурної безпеки» – виникають складні для врегулювання та розв'язання конфлікти ідентичності. Так, Т. Гарр, аналізуючи «причини народного невдоволення», акцентує увагу конфліктологів на необхідності враховувати в конфліктному менеджменті проблему «чому групі ідентичності і невигоди зробили їх членів чутливими до різного роду політичних закликів і ідеологіям, які виправдовують протест або заколот» [2, с. 230].

Варто зазначити, що в першу чергу, поліетнічним державам слід підтримувати можливість вільного громадянського вибору і захисту позитивних ідентифікаційних проектів (що і складає суть «політики життя», або «life politics», в концепції Е. Гідденса як реалізації сучасної ідентичності в ідеї «позитивного добробуту», «positive welfare», не лише до економічного, а й морального) від різноманітних конфліктів ідентичностей і фундаменталістських загроз суспільній безпеці – як релігійних (агресивні версії ісламізму, православ'я і католицизму) і етнорасових, так і неконсервативних і неоліберальних [6, с. 131].

На думку С. Пахоменко ідентичність взагалі є маркером протистояння сторін у будь-якому конфлікті, не обов'язково етнічному. В умовах війни, протистояння ідентичності неминуче, бо, треба ж якось позначити ворога і його кардинальну відмінність від «своїх» з неминучою демонізацією ворожого образу. Тобто сама масова свідомість у відповідності зі своїми стереотипами, на яких ефективно грає пропаганда, конструє реальність за традиційним лекалом – «свій-чужий», що під час війни трансформується в «свій-ворог». «Червоні-білі», «республіканці-франкісти», «німці» (фашисти) – «росіяни», «серби-албанці» – приклади протистояння ідентичностей в різні історичні періоди і в різних протистояннях, які типологічно вважаються і громадянськими війнами, і міжнародними конфліктами й етнічними конфліктами [7, с. 382].

Отже, багатовимірний конфлікт ідентичностей між автохтонними і іншокультурними групами, між національними спільнотами

в складі сучасних політичних націй, між Центром і регіонами, між носіями різних групових ідентифікацій і культурних норм – виявляється сьогодні перешкодою на шляху консолідації громадянської нації. Трансформується саме джерело, що традиційно генерувало суспільно значущі сенси, а саме держава. Визначення «національне» у відношенні до держави до недавніх пір сприймалося як само собою зрозуміле. Політична думка ХХ ст. приписувала історично національній державі епохи модерну універсалістські властивості, орієнтуючи на якість життя «золотого мільярда» як на бажаний результат розвитку національно-державних спільнот. Однак в глобалізованому світі шляхи трансформації державності все більш помітно розходяться з націотворенням в її звичному історичному трактуванні.

Феномен «неспроможних держав» (failed states) і «проблемних», розпадаються держав (failing states) – один з яскравих проявів цієї тенденції. Зміни на політичній карті світу, що відбулися за короткий за масштабами історичного часу період після розпаду радянської системи, поставило державність країни та їх громадян перед викликом самовизначення на підставах, які відповідають новим реаліям багатокультурних суспільств.

Процеси детрадіціоналізації колективних ідентичностей торкаються всіх сфер життя сучасного суспільства - від формування системи загальнодержавної безпеки, етнічних і громадянської ідентифікацій до організації власного часу. Зростання внутрішніх вогнищ етнонаціональної та етноконфесійної конфліктності розводять «національне» і «державне» в системі ціннісних орієнтирів громадянина. Активний сплеск, останнім часом, сепаратистських настроїв в регіонах, підтримка суспільствами націоналістичних політичних сил становлять загрозу для національної держави та національної безпеки. Формування ж загальних орієнтирів ідентичності політичних спільнот як основи їх «згоди на розвиток» та «консенсус» повинно пріоритетом державної, соціальної та культурної політики в умовах дестабілізації світового порядку.

Бібліографічний список:

1. Бауман З. Идентичность в глобализирующемся мире. Индивидуализированное общество. М., 2002. 390 с.
2. Гарр Т. Р. Почему люди бунтуют. СПб. : Питер, 2005. 461 с.
3. Горина, Т. Устойчивое развитие в концепции общества риска. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7, Философия. Социология и социальные технологии.* 2012. № 3 (18). С. 183–187.

4. Довженко М. Специфика урегулирования современных конфликтов в меняющемся мире. Мировая политика и международные отношения на пороге нового тысячелетия. М. : МОНФ, 2000. 156 с.
5. Лебедева М. Политическое урегулирование конфликтов. М. : Аспект-Пресс, 1999. 271 с.
6. Новицкий В. Anthony Giddens. *Beyond Left and Right*. Тонос. №2 (16). 2007. С. 129 – 133.
7. Пахоменко С. Ідентичність у конфлікті на Донбасі. *INTERMARUM: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 376-389.
8. Тишков В. Конфликт в сложных обществах. Этнополитический конфликт : пути трансформации: настольная книга Бергховского центра / пер. с англ. яз.; ред. В. Тишков, М. Устинова. М. : Наука, 2007. 582 с.
9. Burton J. Conflict: Resolution and Provention. John Burton. New York: St. Martin's Press, 1990, 295 pp.
10. Edward E. Azar and John W. Burton (eds.), *International Conflict Resolution: Theory and Practice* (Brighton: Wheatsheaf Books and Boulder, CO : Lynne Rienner Publishers, 1986, 159pp.
11. Francis D. Culture, Power Asymmetries and Gender in Conflict Transformation. URL: <http://www.focusintl.com/GD169%20Culture,%20Power%20Asymmetries%20and%20Gender%20in%20Conflict%20Transformation>, [05.04.18]
12. Rothman, J. Individuals, groups and intergroups: Understanding the role of identity in conflict and its creative engagement. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*. 2013. № 28 (3). P. 631–658.

The article analyzes modern scientific approaches in the study of conflicts of identities. The main causes and factors of conflict of identities are revealed. The influence of conflict of identities on the security of modern national states is argued.

Keywords: conflict, security, identity, national identity, regional identity, ethnic identity.

УДК 349.6:341.018

Бойчук А.Ю., суд Приморського району м. Одеси

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ НОРМ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті досліджено особливостей застосування міжнародного досвіду регламентації норм юридичної відповідальності за правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища. Використовується у даній